

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ХУДОЖНЬОГО ФАХУ В ПРОЦЕСІ ЖИВОПИСНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ

Соціальні перетворення, які відбулися в нашій країні, зумовлюють значні зміни в житті українського народу, переоцінку й оновлення усіх сфер його діяльності. Одним з напрямків такого оновлення є пошук нових засобів виховання учнів та юнацтва. Одночасно відбувається відродження духовності народу. Саме естетична культура особистості як важливий показник морального суспільства, розглядається сьогодні у ролі регулятора суспільного життя. Наукове керівництво формуванням і розвитком особистості стає історично зумовленою необхідністю, важливим завданням педагогічної теорії і практики (І. А. Зязюн, Д. Ю. Кучерук, О. В. Опанасюк, О. І. Савченко та ін.).

Відтак зростає соціальна відповідальність освіти за якість підготовки вчителів образотворчого мистецтва. В сучасній педагогічній науці саме образотворче мистецтво дедалі частіше стає об'єктом наукового переосмислення та експериментального дослідження.

Мистецтво як могутній засіб вдосконалення індивіда сприяє розвитку його творчих здібностей, образного мислення, естетичної сфери та естетичної свідомості (В. І. Іванов, Л. Н. Коган, Б. Т. Ліхачов, Г. П. Шевченко). Досить глибоко досліджено деякі питання сприйняття учнями творів образотворчого мистецтва (В. І. Рикитін, Б. П. Юсов), формування в них естетичних ідеалів, потреб, оцінок, ціннісних орієнтацій (П. П. Автомонов, В. Г. Бутенко, Е. В. Квятковський, Г. В. Локарева, Ю. Н. Протопопов, О. П. Рудницька).

У нашому дослідженні розглядаються теоретичні аспекти понять “естетична культура” і “естетичне виховання”, визначено їхні основні структурні елементи,

етапи формування та способи реалізації засобами образотворчого мистецтва. На основі всебічного аналізу й узагальнення відповідної філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури, позитивного педагогічного досвіду вивчався стан проблеми з визначення основ зображення людини як фактора формування компонентів естетичної культури учнів середніх класів, показано роль та місце цієї діяльності в системі вивчення образотворчого мистецтва для підготовки кваліфікованих вчителів з даного фаху.

Зростання ролі шкільної молоді в суспільно-перетворювальних процесах, які відбуваються в Україні, актуалізує проблему особистості старшокласника як суб'єкта естетичного виховання і потребує глибокого аналізу її. Отже, першочерговим завданням нашого дослідження є висвітлення розвитку поняття “естетична культура особистості” в контексті української національної культури. На основі вивчення та систематизації існуючих визначень естетичної культури особистості (А. В. Гордєєв, В. С. Ірклієнко, А. І. Комарова, В. Г. Кузь, Б. Н. Ліхачов, З. О. Сергійчук, Т. В. Шуртаков та ін.) в історичному контексті нами обґрунтовано узагальнене визначення естетичної культури учня української національної школи.

Естетична культура – це цілісна система естетичних поглядів на життя, його особистих естетичних почуттів, переконань та ідеалів, що ґрунтуються на прагненні до краси, на знаннях та засобах української народної педагогіки та мистецтва і допомагає учням усвідомити свою громадську роль спадкоємців народних цінностей і традиційно-національної культури яку засвоюють студенти для професійної діяльності.

Силою мистецтва через естетичні відносини можна максимально впливати на процес формування характеру, моралі, світобачення людини. Адже естетичний вплив направлений на людські почуття, а потім через почуття - до розуму. В процесі спілкування людини з мистецтвом (систематично) спочатку складається, формується світосприймання, світовідчуття, а потім на цій базі світосприймання як синтез чуттєвості і раціональності, емоційності і інтелектуальності. В

результаті отримані знання в процесі спілкування з мистецтвом, вивчення його в школі, по книгах, природно переростають в переконання, а переконання визначають життєві принципи людини, які виявляються в його громадянській позиції [2,26].

Досягнення реалізації виховних можливостей мистецтва можливе у разі використання всіх засобів зображувальної діяльності, серед яких дуже значущим є педагогічне керівництво процесом зображення людини на заняттях образотворчого циклу.

Людина – самий цікавий і складний об'єкт для малювання. Вона є первинною складовою тематики творів мистецтва. Адже її праця, її перетворююча природа і світ діяльність завжди визначали суспільне, соціально-історичне значення творів образотворчого мистецтва [1,30].

У процесі дослідження виявили, що проблему формування елементів естетичної культури під час зображення людини (виконання начерків, зарисовок, створення автопортретів, портретів, художніх образів людей в тематичних композиціях) в науці не ставили і не розробляли. Не досить вивчено і питання, що стосується значення ролі зображення людини у формуванні творчої особистості громадянина. Хоча окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення у працях І. П. Глинської, Н. Н. Гончарова, Г. Г. Виноградової, О. Д. Завгородньої, В. І. Самохвалова, М. М. Ростовцева. Зокрема, у підручнику „Педагогічні технології” А. С. Нісімчук зазначає, що пізнання учнями себе, своєї свідомості передбачає формування патріотичних рис особистості [3,208].

Навчальні завдання метою яких є створення художніх образів людей відіграють важливу роль в духовному розвитку учнів, в виявленні і удосконаленні їх творчих здібностей, образного мислення, уяви, в формуванні естетичної культури підростаючого покоління [4,3]. Вони справляють значний вплив на внутрішній світ особистості, сприяють формуванню світобачення, вводять у сферу людських емоцій, виховують здатність орієнтуватися в навколишній

дійсності. Ці аспекти потрібно враховувати готуючи майбутніх вчителів образотворчого мистецтва.

Разом з тим, як свідчить аналіз педагогічного досвіду, ще не всі можливості образотворчого мистецтва, в тому числі і навчально-виховні компоненти процесу зображення людини, як активного засобу формування естетичної свідомості та культури, використовуються в навчальному процесі середніх спеціальних і вищих закладів освіти.

Студенти, майбутні вчителі образотворчого мистецтва, мають знати, що естетична культура особистості (естетична свідомість і художньо-естетична діяльність) об'єднує почуттєво-емоційний, інформативний і діяльнісний компоненти.

Почуттєво-емоційний компонент визначає ступінь чуттєвого та емоційного ставлення суб'єкта до певного об'єкта. Його формування має такі етапи, як розвиток естетичних відчуттів, сприйняття, уявлень, емоцій; формування вмінь аналізувати, синтезувати, порівнювати, висловлювати судження, робити висновки; виховання естетичних смаків та ідеалів.

Основу інформативного компонента системи естетичної культури становлять теоретичні знання, які відтворюються в естетичних судженнях суб'єкта, завдяки послідовному проходженню через низку етапів: повідомлення естетичних знань; формування естетичного ідеалу.

Діяльнісний (практичний) компонент системи естетичної культури реалізується на станах освоєння існуючих естетичних цінностей і створення нових, а також передбачає розвиток практичних умінь та навичок; формування творчих здібностей.

Технологічним процесом, спрямованим на виховання естетичної культури студента є естетичне виховання – вплив на особистість спільної дії естетичної теорії, природного і суспільного світу, духовних багатств українського народу, творів мистецтва й естетичної діяльності з метою примноження культурно-естетичних цінностей українського народу.

Предмети образотворчого циклу (живопис, малюнок, композиція) як і інші предмети гуманітарно-естетичного спрямування, природно входять у цей процес, впливають на нього і визначають його. Зображення людини є однією з найскладніших і найважливіших тем курсу “Образотворче мистецтво” в школі. Вивчення основ зображення людини проходить через усі складові системи естетичної культури: від формування естетичних відчуттів, уявлень (почуттєво-емоційний компонент) до вироблення вмій та навичок (діяльнісний компонент). Саме тому у студентів виявлення і подолання недоліків цього процесу, а також розробка і впровадження в практику його інноваційних навчально-виховних можливостей є надзвичайно важливим аспектом майбутньої педагогічної діяльності. Отже, процес зображення людини має велике значення і справляє значний вплив на формування елементів естетичної культури студентів. Такий вплив може бути за характером як позитивним, так і негативним. Останній виявляється в тому, що студенти працюють над зображенням людини незацікавлено, не усвідомлюючи надзвичайної цінності й унікальності людини як об’єкта зображення і не використовуючи різноманіття прийомів і художніх технік, а це спостерігається на практиці.

Ми виявили, що у процесі навчальної діяльності не завжди використовується виховний потенціал цієї технології, оскільки на перший план виступають освітні завдання. В зв’язку з цим формування естетичної культури у майбутніх спеціалістів образотворчого мистецтва здійснюється не систематично або ж уповільнюється. Коли ж здійснюються всі складові системи естетичної культури, коли студенти зацікавлено працюють над зображенням людей, не лише зображають, а й передають людину в гармонії навколишнім оточенням, дають художньо-естетичну оцінку зображуваного, замислюються над філософськими питаннями гармонії, досконалості, ідеалу, коли для більшого вираження художнього образу використовуються різноманітні прийоми і художні техніки, то така цілеспрямована робота сприяє формуванню елементів самовиховання, самовдосконалення студентів, внаслідок чого ставлення до людей набуває

особливого, шанобливого характеру, з'являються відчуття серйозності, вимогливості, старанності в зображенні і створенні художніх образів людей. Так відбувається активне формування у майбутніх спеціалістів образотворчого мистецтва елементів естетичної культури.

Завдання педагогів полягає в тому, щоб розвинути у студентів свідоме відношення до процесів малюнку, живопису, композиції, високий інтелект, благородство помислів і жадань, широку культуру, усвідомлення власної гідності, розуміння високих ідеалів у мистецтві [5,50].

На основі теоретичного осмислення результатів дослідження ми використали у підготовці фахівців педагогічну модель системи формування елементів естетичної культури учнів при вивченні предмета “Образотворче мистецтво” (в 5-7 класах) на прикладі зображення людини. Модель передбачає обов’язкове включення і використання в цьому процесі таких засобів і етапів, які б відповідним чином діяли на почуттєво-емоційний, інформативний та діяльнісний компоненти системи формування естетичної культури (естетичну свідомість і художньо-естетичну діяльність) (таблиця 1).

**Модель констатуючого експерименту
у формуванні естетичної культури студентів**

Таблиця 1.

Професійна підготовка	Особливості творчого малювання	Розвиток естетичного мислення студентів
Малюнок	- відтворення форми об’єкту та його деталей; - відтворення положення деталей у просторі; - відтворення пропорційного співвідношення деталей об’єкту.	- визначення форми об’єкту, його пластики, динаміки; - визначення міміки, пози, жестів персонажів художнього твору як засобів виразності.
Живопис	- відтворення локальних кольорових характеристик предметів (в межах спектра)	- визначення кольорових характеристик, які відтворюють матеріальні ознаки предметного світу; - визначення кольорових

		характеристик як засобу емоційної виразності твору образотворчого мистецтва.
Композиція	вибір положення формату; виділення змістовного центру або акцентів; створення композиційної рівноваги; використання прийомів, відтворення багатоплановості (у сюжетній композиції).	- визначення предметно-змістовних композиційних елементів (змістовний центр або акценти, другорядні об'єкти, атрибути, що відтворюють час, місце дії, стан).

На наступному етапі дослідження було проведено констатуючий експеримент, який дав можливість конкретизувати стан проблеми з вивчення основ зображення людини у сучасних загальноосвітніх школах. Констатуючий експеримент охоплював учнів 5-7 класів, причому в різний період в ньому брали участь від 117 до 237 учнів 8 загальноосвітніх шкіл Рівненської та Волинської областей. Констатуючий експеримент було проведено за такими напрямками: це рівень знань і вмінь учнів 5-7 класів щодо зображення людини, а також, рівень успішності у створенні образу людини в художніх творах і сприйнятті людини в них і в навколишньому оточенні, та викладання основ зображення людини в 5-7 класах. Покажемо це на прикладі таблиці 2.

Таблиця 2.

Дидактичні умови та засоби формування елементів естетичної культури в учнів 5-7 класів

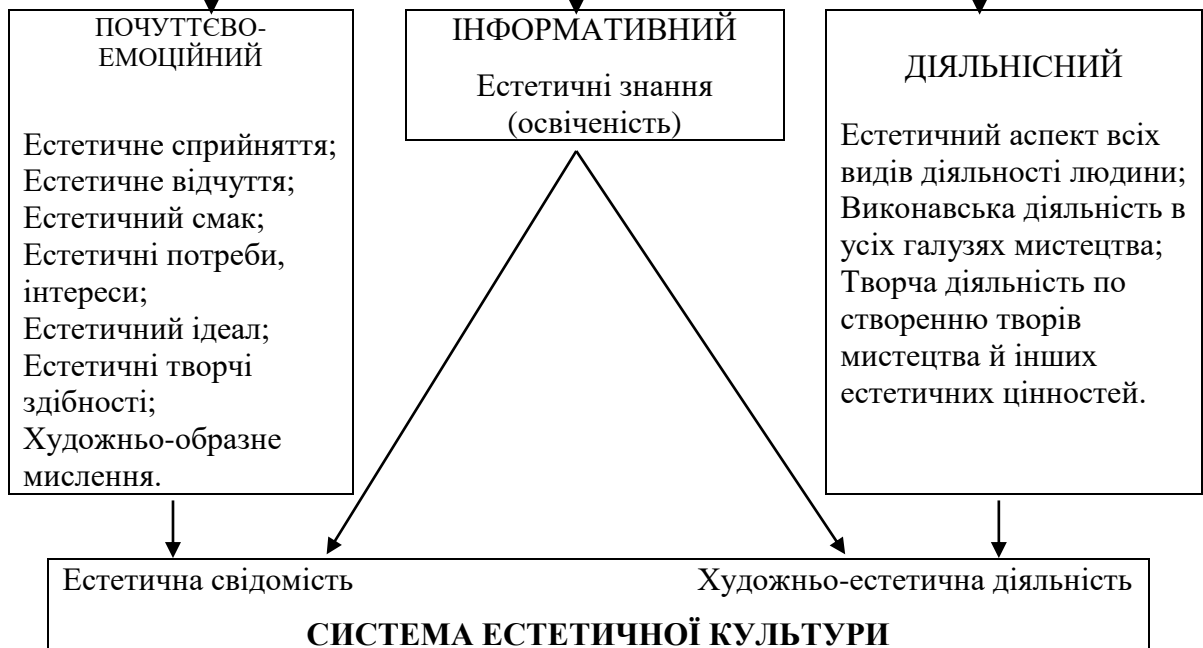
Зміст навчального матеріалу: - інформація із теорії мистецтва; - інформація із теорії світової культури; - інформація про художні техніки і практичне виконання творчих завдань.	Урок і його різновиди як основна форма навчання: - уроки по ознайомленню із творами мистецтва; - уроки по вивченню творчості окремих художників; - уроки по сприйняттю і оцінці творів мистецтва; - уроки оволодіння	Позаурочні форми художньо-естетичного впливу: - екскурсії; - відвідання художніх виставок, музеїв, творчих майстерень художників; - створення шкільних музеїв;
---	--	---

	вміннями і навичками в різних художніх техніках; - уроки виконання самостійних творчих робіт.	- колективне оформлення свят і ін.
--	--	------------------------------------

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

- формування естетичних відчуттів, сприйняття уявлень, емоцій; - формування вмінь аналізувати, синтезувати, порівнювати, висловлювати судження, висновки;	- повідомлення естетичних знань; - формування естетичного кругозору.	- формування практичних умінь та навичок; - формування творчих здібностей.
--	---	---

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СИСТЕМИ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Всебічний аналіз результатів виконання завдань дав змогу зробити узагальнені висновки про недоліки художньо-естетичного вивчення зображення людини, які і є основною причиною незадовільного формування елементів естетичної культури. Це: 1) переважання раціонально-розумового підходу до зображення людини над чуттєво-емоційним; 2) методична однобічність вивчення прийомів зображення людини, недостатня кількість вивчення прийомів і технік об'ємного зображення людини, брак належної уваги щодо виконання начерків людини з натури; 3) недостатня розвиненість художньої спостережливості щодо образу людини в художніх творах і безпосередньо в навколишньому оточенні; учні не мають прагнення до художньо-естетичної оцінки людини, не розуміють людину як найбільшу соціокультурну цінність у суспільстві; не орієнтуються на аналіз форми людини через диференційований підхід до розкриття; їм бракує елементів самовиховання, самопізнання в процесі зображення людини; вчителі не використовують можливості деяких видів образотворчої діяльності при зображенні людини (виконання педагогічного малюнка, демонстрація репродукцій художніх творів із зображенням людини, аналіз робіт відомих художників).

Водночас результати констатуючого експерименту свідчать про те, що вивчення основ зображення людини відбувається здебільшого без відповідного залучення різноманітних аспектів засобів і етапів системи формування елементів естетичної культури, що негативно впливає на її ефективність.

Список літератури

1. Волков В.Ф. Творческие методы и художественные системы. – 2-е изд., доп. – М.: Искусство, 1988. – С. 30.
2. Киященко Н.И. Искусство и духовный мир человека. – М.: Знание, 1983. – С. 26.
3. Нісімчук А. С. Педагогічна технологія: Підручник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, І. О. Смолюк. – К.: Четверта хвиля, 2003. – С. 206-209.

4. Ростовцев Н. Н., Терентьев А. Е. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с.
5. Дідик Е. Я. Виховання молоді засобами мистецтва як основа поступу в майбутнє України. /Проблеми філософсько – світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання: Збірник наукових та науково-методичних праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Луцьк: Вежа, 2000. – С.49-52.